

УДК 343.132(477)

Темпоральна структура процесу прийняття рішень про втручання у приватне спілкування

С. В. Єськов,

кандидат юридичних наук, доцент,

учений секретар секретаріату Вченої ради

Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

Висвітлюються темпоральні аспекти структури процесу прийняття рішень про втручання у приватне спілкування, визначаються етапи цього процесу. Автор дійшов висновку, що етапами прийняття рішення про втручання у приватне спілкування є: усвідомлення недостатнього рівня знань щодо обставин, які мають істотне значення для досудового розслідування; формулювання потреби з'ясувати обставини злочину або встановлення осіб, які його вчинили, шляхом отримання доказів; констатація неможливості отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; порівняння наявної ситуації з тими умовами, що допускають втручання у приватне спілкування, та ухвалення відповідного рішення; безпосереднє здійснення; оцінка отриманих відомостей.

Ключові слова: приватне спілкування, прийняття рішення, темпоральний аналіз.

Єськов С.В. Темпоральная структура процесса принятия решений о вмешательстве в частное общение

Освещаются темпоральные аспекты структуры процесса принятия решений о вмешательстве в частное общение, определяются этапы этого процесса. Автор приходит к выводу, что этапами принятия решения о вмешательстве в частное общение являются: осознание недостаточного уровня знаний об обстоятельствах, имеющих существенное значение для досудебного расследования; формулировка потребности выяснить обстоятельства преступления или установления лиц, его совершивших, путем получения доказательств; констатация невозможности получить сведения о преступлении и лице, его совершившем, другим способом; сравнение имеющейся ситуации с условиями, допускающими вмешательство в частное общение, и принятие решения; непосредственное осуществление; оценка полученных сведений.

Ключевые слова: частное общение, принятие решения, темпоральный анализ.

Yeskov Serhii. Temporal structure of the decision making process about interference in private communication

Devoted to temporal aspects of the structure the decision making process about interference in private communication, determine stages of this process. The author concludes that the stages of the decision to interference in private communication are: awareness of the lack of knowledge about circumstances that are essential for pre-trial investigation; formulation needs to clarify the circumstances of the crime or the identification of persons who committed it, by obtaining evidence; statement of inability to obtain information about the crime and the person who committed it in another way; comparing the current situation with the conditions that allow interference in private communication and decision making; direct realization; evaluation of the information received.

Key words: private communication, decision making, temporal analysis.

Масштабні законодавчі зміни у сфері кримінального судочинства, запровадження нових інститутів та оновлення категоріально-понятійного апарату обумовлює потребу використання як традиційних пізнавальних прийомів у дослідженні зазначених новацій, так і збагачення методологічного апарату за рахунок досягнень інших галузей знань. Саме тому актуальним завданням є пошук

нових ракурсів та проекцій, нетривіальних шляхів «препарування» категорій кримінального процесуального права. Якщо у попередніх дослідженнях¹ було здійснено спроби системно-структурного аналізу втручання у приватне спілкування, то у даній статті йтиметься про процес прийняття рішення про втручання у приватне спілкування в його темпоральному аспекті.

У довідковій літературі «темпоральний» визначається як синонім епітету «часовий», але на відміну від останнього він не пов'язаний з уявою про час як рівномірну (вимірювану) тривалість. Темпоральність скоріше вказує на причетність об'єкта, процесу або явища до часу, на наявність часових властивостей, без урахування метричної сторони цих характеристик, та в цілому націлює на якісне, «топологічне» вивчення часових ознак, зв'язків і відносин матеріального світу². Темпоральний аналіз передбачає не стільки хронометричне дослідження певних процесів, розтягнених у часі, скільки опис послідовності певних інтервалів, етапів, стадій, що мають якісні відмінності один від одного. Це відносно «молодий» інструмент у дослідженнях правової тематики, використання якого до певного моменту викликало низку труднощів. Подібний прийом рідко застосовували, позаяк категорія «час», хоча і здається зрозумілою та буденною, насправді завдає певні незручності дослідникам. Найяскравіше ці ускладнення характеризують слова християнського теолога Августина Аврелія, який, замислюючись над природою часу, писав: «... що ж таке час? Коли ніхто не питає мене про це, я знаю, але як тільки йдеться про пояснення, я вже не знаю»³. Ситуація поступово змінювалася, й нині темпоральні аспекти правових феноменів досліджуються багатьма науковцями. У вітчизняній юридичній науці цьому питанню присвятили свої праці І.Г. Оборотов, О.В. Пушняк, П.М. Рабінович, С.І. Сасенко, О.В. Ткаля, А.О. Червяцова, О.Н. Ярмиш та ін. Хоча у спеціальній літературі поки не йшлося про темпоральний аналіз процесу прийняття рішень про проведення слідчих (розшукових) дій, проте неодноразово здійснювалися спроби визначити їх етапи (стадії), що, власне, є серцевиною такого аналізу. На думку Ю.В. Гавриліна та Е.С. Дубоносова, які досліджували контроль та запис телефонних й інших переговорів, тактика цієї слідчої дії включає початковий (підготовчий), робочий (безпосереднє проведення слідчої дії) та заключний (процесуальне оформлення ходу та результатів слідчої дії, оцінка зібраних доказів) етапи⁴. Приблизно таку ж структуру дещо раніше пропонували й Л.Г. Юріна та В.М. Юрін, виділяючи початковий, підготовчий, робочий та заключний етапи⁵. У праці А.Н. Халтуріна та С.І. Цветкова йдеться про підготовчий, робочий етапи,

¹ Ськов С. В. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як різновид втручання у приватне спілкування: системно-структурний аналіз / С.В. Ськов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 26 (65). – 2013. – № 1. – С. 199-204.

² Хасанов И.А. Время как объективно-субъективный феномен: Словарь / Хасанов И.А. – М.: Прогресс-Традиция, 2011. – С. 263.

³ Святой Августин. Сповідь / Святой Августин; пер. з латини Ю. Мушака. – Львів: Свічадо. – 2008. – С. 256.

⁴ Гаврилин Ю.В. Использование контроля и записи телефонных и иных переговоров в раскрытии и расследовании преступлений: учебное пособие / Ю.В. Гаврилин, Е.С. Дубоносов. – М.: ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2003. – С. 33.

⁵ Юрина Л.Г. Контроль и запись переговоров: учебное пособие / Л.Г. Юрина, В.М. Юрин. – М.: «Издательство ПРИОР», 2002. – С. 37.

етап оцінки слідчим отриманої інформації та заключний етап, який передбачає огляд та прослуховування фонограми розмов, складання протоколу огляду і прослуховування, винесення постанови про долучення до кримінальної справи відповідної фонограми як речового доказу⁶.

Погоджуючись у цілому з поглядами вищезазначених науковців, не можна не відзначити малоінформативний характер запропонованої ними структури. В принципі будь-який процес характеризується послідовною зміною етапів за схемою «підготовчий-робочий-заключний», тому такі погляди не дозволяють уявити специфіку процесу прийняття рішень про втручання у приватне спілкування та його відмінності від подібних явищ.

Більш привабливою та конструктивною для визначення темпоральної структури слідчих (розшукових) дій є позиція Д.Б. Сергєєвої, котра хоча й обмежилася дослідженням підготовчого етапу зняття інформації з каналів зв'язку, проте застосувала деталізований підхід. Підготовчий етап зазначеної слідчої дії характеризується такими елементами: 1) аналіз і оцінка слідчої ситуації, що потребує проведення даної слідчої дії; 2) визначення конкретних завдань слідчої дії; 3) вивчення даних про особу, з каналів зв'язку якої буде зніматися інформація, встановлення доступних їй засобів зв'язку, уточнення телефонних номерів абонента (абонентів); 4) вирішення питань про час і тривалість зняття інформації з каналів зв'язку; 5) вирішення питання про коло учасників слідчої дії і визначення органу, якому буде доручене технічне виконання зняття інформації з каналів зв'язку; 6) підготовка клопотання слідчого про проведення даної слідчої дії; 7) отримання згоди прокурора; 8) отримання судового дозволу⁷.

Беручи до уваги окремі слушні висновки, а деякі сприймаючи із застереженнями через застарілість покладеного в основу аналізу законодавства, вважаємо, що в основу темпорального аналізу досліджуваного феномена варто покласти розгорнуту структуру процесу прийняття рішень.

За схемою А.Г. Маміконова, яку можна визнати класичною для теорії прийняття рішень, елементами-етапами вказаної структури є: 1) усвідомлення ситуації (стану керованої системи), констатація проблеми як незадовільного становища, в якій перебуває керована система; 2) формулювання бажання змінити наявну ситуацію, синтез уявлення про майбутній стан керованої системи, до якого необхідно прийти, інакше кажучи, постановка мети; 3) визначення всіх можливих способів і шляхів досягнення мети, переходу до бажаного стану; 4) вибір із множини можливих рішень найкращого в сенсі ефективності досягнення мети з дотриманням певних правил вибору; 5) реалізація рішення; 6) оцінка отриманих результатів⁸.

Ця універсальна схема має бути наповнена конкретним змістом з урахуванням, по-перше, вимог процесуального законодавства щодо прийняття рішення

⁶ Халтурин А.Н. Вопросы тактики контроля и записи переговоров / А.Н. Халтурин, С.И. Цветков // Вестник Московского государственного университета. Серия «Право». – 2003. – № 4. – С. 88.

⁷ Сергєєва Д.Б. Правові та криміналістичні засади зняття інформації з каналів зв'язку: монографія / Сергєєва Д.Б. – Х.: Арсіс ЛТД, 2009. – С. 86.

⁸ Маміконов А.Г. Принятие решений и информация / Маміконов А.Г. – М.: Наука, 1983. – С. 21.

про втручання у приватне спілкування та, по-друге, організаційних питань про ведення негласних слідчих (розшукових) дій цього різновиду.

Перший етап, тобто визначення й розпізнання проблемної ситуації, в контексті прийняття рішення про втручання у приватне спілкування приймає вигляд усвідомлення недостатнього рівня знань щодо обставин, які мають істотне значення для досудового розслідування.

Наступний етап, який органічно пов'язаний з констатацією недостатнього рівня знань щодо обставин, які мають істотне значення для досудового розслідування, передбачає формулювання уявлення про майбутній ідеальний стан, до якого необхідно прийти, який саме й є кінцевою метою прийняття рішення та його подальшої реалізації. «Для прийняття рішення людиною або системою керування вкрай необхідно існування бажання здійснити які-небудь дії для досягнення сформульованої мети. – зазначає А.Г. Маміконов. – Без визначення мети таке бажання сформульовано бути не може»⁹. Як відомо, генеральною метою кримінального провадження в цілому є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). Метою ж будь-якої зі слідчих (розшукових) дій, у тому числі різновидів втручання у приватне спілкування, яка, зрозуміло, корелює із загальною метою кримінального провадження та підпорядковується їй, є отримання (збирання) доказів чи перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК України). З урахуванням законодавчого визначення вказаної мети цей етап, вважаємо, являє собою формулювання потреби з'ясувати обставини злочину або встановлення осіб, які його вчинили, шляхом отримання (збирання) доказів.

На третьому етапі, під час якого з'ясовуються всі можливі способи і шляхи досягнення мети, а також досліджуються різноманітні альтернативні варіанти з'ясування обставин злочину та осіб, які його вчинили, відбувається констатація неможливості отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб. Недотримання цієї умови, з огляду на винятковий та обмежувальний характер втручання у приватне спілкування відносно конституційних прав громадян та зміст ч. 2 ст. 246 КПК України, унеможливує прийняття відповідного рішення. Відсутність можливості отримати певні відомості в інший спосіб найчастіше пов'язана з тією обставиною, що інформація про обставини злочину та осіб, які його вчинили, міститься в особливих джерелах (кореспонденції, транспортних телекомунікаційних мережах, електронних інформаційних системах чи особистих розмовах), тому доступ до цієї інформації можна отримати лише внаслідок втручання у приватне спілкування.

Четвертий етап полягає у порівнянні наявної ситуації з тими умовами, з якими закон пов'язує можливість поставити питання щодо втручання у приват-

⁹ Маміконов А.Г. Цит. работа. – С. 19-20.

не спілкування, та ухваленні відповідного рішення. Хоча цей етап можна розглядати в якості ядра процесу прийняття рішення, без попередніх трьох етапів його уявити неможливо, оскільки усі вони становлять єдину розумову операцію. Інколи три попередні етапи називають підготовкою рішення, а четвертий – актом прийняття рішення¹⁰. З позиції внутрішнього змісту цей етап охоплює: 1) перевірку наявної ситуації щодо наявності комплексу фактичних та формально-правових підстав для втручання у приватне спілкування; 2) визначення осіб, відносно приватного спілкування яких здійснюватиметься втручання, у тому числі з'ясування статусу цих осіб з урахуванням закріплених законом імунітетів; 3) визначення видів та каналів зв'язку, абонентом яких є контрольована особа, а також характеристик кінцевого обладнання, наявного в її користуванні; 4) прогнозування ефективної тривалості втручання, достатньої для досягнення мети; 5) підготовку клопотання про дозвіл на втручання у приватне спілкування, його погодження з прокурором, подання до слідчого судді; 6) постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, пов'язаної із втручанням у приватне спілкування.

Наступний етап пов'язаний з реалізацією прийнятого рішення, тобто зі здійсненням втручання у приватне спілкування. Згідно з ч. 6 ст. 246 КПК України слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам. Такий різновид втручання у приватне спілкування, як, наприклад, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, доручається тільки відповідним підрозділам ОВС та Служби безпеки України.

У випадку залучення оперативних підрозділів безпосередньому проведенню втручання у приватне спілкування передують підготовка відповідного доручення, яке слідчий, прокурор надсилає керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та оперативні підрозділи, що уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

З практичної точки зору, втручання у приватне спілкування, залежно від обраного різновиду реалізується в таких формах: а) негласна (без відома особи) фіксація та обробка із використанням технічних засобів розмов цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо (аудіо-, відеоконтроль особи); б) негласні відкриття й огляд затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмка або зняття копії чи отримання зразків, нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміна речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги (огляд і виїмка кореспонденції); в) негласне проведення із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж); г) негласне одержання шляхом застосування тех-

¹⁰ Мамиконов А.Г. Цит. работа. – С. 20.

нічного обладнання інформації, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматичних системах, комп'ютерній мережі (зняття інформації з електронних інформаційних систем).

Етап безпосереднього здійснення втручання у приватне спілкування завершується складанням протоколу (протоколів) про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу. Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, термінів її проведення, від доручення слідчого, прокурора. Конкретна особа, що має складати протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, визначається керівником уповноваженого оперативного підрозділу, який безпосередньо здійснював втручання у приватне спілкування на підставі доручення слідчого, прокурора. У разі залучення декількох оперативних підрозділів складання протоколу покладається на підрозділ, що визначений керівником органу як основний. До протоколу долучаються додатки, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу¹¹. В межах цього етапу вживаються необхідні заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо), а також здійснюються заходи безпеки щодо співробітників оперативних підрозділів, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або залучались до їх проведення, зокрема відомості про цих осіб у протоколі зазначаються із забезпеченням конфіденційності в порядку, що визначений законодавством. Відповідно до ст. 252 КПК України протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Останнім етапом, який завершує цикл прийняття відповідного рішення, є оцінка отриманих внаслідок втручання у приватне спілкування відомостей. Під час цього етапу вирішуються такі завдання: а) перевірка здобутих відомостей та форми їх закріплення з точки зору належності, допустимості, достовірності тощо; б) визначення можливості використання отриманої інформації в іншому кримінальному провадженні – у випадках, коли в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні; в) вжиття заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які будуть використані у кримінальному провадженні; г) визначення доцільності продовження втручання у приватне спілкування та звернення, у разі такої потреби, до слідчого судді з клопотанням про постановлення відповідної ухвали.

¹¹ «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: Наказ ГПУ, МВС України, СБУ, Адміністрації ДПС України, Мінфін України, Мінюст України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. – К., 2012.

Отже, процес прийняття рішення про втручання у приватне спілкування характеризується такими етапами: 1) усвідомлення недостатнього рівня знань щодо обставин, які мають істотне значення для досудового розслідування; 2) формулювання потреби з'ясувати обставини злочину або встановлення осіб, які його вчинили, шляхом отримання (збирання) доказів; 3) констатація неможливості отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 4) порівняння наявної ситуації з тими умовами, з якими закон пов'язує можливість поставити питання щодо втручання у приватне спілкування, та ухвалення відповідного рішення; 5) безпосереднє здійснення втручання у приватне спілкування; 6) оцінка отриманих внаслідок втручання у приватне спілкування відомостей.

УДК 343.9.018

Організація та використання праці жінок в пенітенціарних установах України

О. М. Жук,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник, провідний науковий

співробітник Національної академії внутрішніх справ

Розглядається організація праці жінок, засуджених до позбавлення волі, їх забезпеченість працею в установах виконання покарань та даються практичні рекомендації щодо вдосконалення їх праці в пенітенціарних установах України. Показано, що головною метою праці засуджених жінок є виправлення та ресоціалізація.

Ключові слова: суспільнокорисна праця засуджених, організація та дисципліна праці, оплата праці, використання праці засуджених.

Жук Е.Н. Организация и использование труда женщин в пенитенциарных учреждениях Украины

Рассматривается организация труда женщин, осужденных к лишению свободы, их обеспеченность работой в учреждениях исполнения наказаний и даются практические рекомендации по усовершенствованию их труда в пенитенциарных учреждениях Украины. Показано, что главной целью труда осужденных женщин является исправление и ресоциализация.

Ключевые слова: общественнополезный труд осужденных, организация и дисциплина труда, оплата труда, использование труда осужденных.

Zhuk Olena. Organization and employment of women in prisons Ukraine

In the article the organization of work of women sentenced to imprisonment, their security work in prisons and given practical advice to improve their work in prisons in Ukraine. The work of women prisoners is different from the work of ordinary people that is its main prison correction and reintegration, and has a number of features.

Key words: socially useful labor of convicts, organization and discipline, remuneration, employment of prisoners.

В умовах демократизації та гуманізації суспільства державна політика України має бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а її законодавство приведено відповідно до міжнародних норм, стандартів і спрямоване